

Crisis!

Een kritische beschouwing van het Nederlandse jeugdtheater

Na een bloeiperiode in de jaren negentig is de glans eraf bij het jeugdtheater in Nederland. Het gaat gebukt onder conservatisme, vergrijzing en de last van de educatieve pakketten. Dat is althans de klacht van vele betrokkenen. Tijd voor een onderzoek.

In een totaal blauwe zaal ligt een meisje op haar buik op een blok. Ze beweegt haar armen en benen wat stakerig heen en weer, alsof ze aan het droogzwemmen is. Dan gebeurt het wonder: opeens vliegt ze door de lucht en de aarde glijdt diep onder haar voorbij. Op haar gezicht voltrekt zich traag de metamorfose van onzeker, naar ongelovig, naar ongelooflijk blij. (Persoonlijke indruk uit de voorstelling *De 5e kamer* van Theatergezelschap Max.)

Er heerst een crisis in het Nederlands jeugdtheater en de media willen dat niet onderkennen. In **TM**, het vakblad over theater, muziek en dans, verschijnen alleen blije stukken over de goede en vooral degelijke voorstellingen van jeugdgezelschappen, zonder dat er een grondige reflectie plaatsvindt, en ook een krant als **NRC Handelsblad** vindt dat 'het theaterveld' niet zo moet zeuren.

Die klacht valt althans te lezen in het vorig jaar uitgebrachte boekje **Uitgelicht, Nederlands jeugdtheater anno 2002** dat is bedoeld als 'momentopname' van het Nederlands jeugdtheater aan het begin van de eenentwintigste eeuw (Boonstra e.a. 2002). In het boekje wordt onder meer betoogd dat de strijd om als volwaardige kunstvorm tussen de andere podiumkunsten mee te tellen weliswaar acht jaar geleden bijna gewonnen leek, maar dat nu, luttele jaren later, de pit eruit is en dat wat veelbelovend en sprankelend was, verwerd tot degelijk en voorspelbaar.

Heb ik dan, als schrijfster van blije stukken in **TM** en **NRC Handelsblad**, al die tijd misgekeken? Het is waar, de toekomst ziet er somber uit. Het gerucht gaat dat alle theatergezelschappen 10 procent van hun inkomen moeten inleveren. Onderhandelingen voor een eigen jeugdtheaterproductiehuis lijken een vroege dood te sterven, ook omdat het Rijk twijfelt aan het nut van productiehuisen. En het ergst van al: er staat geen kudde nieuwe jonge theatermakers te trappelen om te mogen beginnen, terwijl de vergrijzing bij de huidige theatermakers begint toe te slaan: vrijwel alle gevestigde makers zitten er al een jaar of twintig. Tijd voor reflectie dus.

Om met het laatste probleem te beginnen, inderdaad, er dreigt een vacuüm nu Matthijs Rümke, artistiek leider van jeugdtheatergezelschap Artemis, heeft aangekondigd eind 2004 te vertrekken. Wie moet hem opvolgen? **De gevestigde jeugdthea-**

termakers zitten weggedoken in hun eigen theaters en veel jong en wilds is er niet in jeugdtheaterland. Of het moeten echt kersverse makers zijn, zoals de net afgestudeerde Lotte van den Berg of Feico Sobel.

Een ander teken van achteruitgang is het feit dat **de jeugdtheaterprijzen die bedoeld zijn voor de indrukwekkendste of belangwekkendste Nederlandstalige voorstelling van het seizoen, al enige jaren naar de Vlamingen gaan.** Voorheen konden de Nederlanders bogen op het meest geprezen en vooruitstrevende jeugdtheater en dan niet alleen ten opzichte van het Vlaamse theater, maar ten opzichte van de hele wereld. De laatste twee jaar gaan alle prijzen naar gewaagde producties van het Vlaamse productiehuis BRONKS. 'Iets als BRONKS hebben wij niet', klagen de Nederlanders terecht. BRONKS is een instelling die vergeleken met Nederland zwemt in het geld, het krijgt alleen al 620 duizend euro per jaar van de Vlaamse Gemeenschap. BRONKS kan zich dus wel wat spannende experimenten permitteren. In Nederland hebben we alleen Jeugdtheaterwerkplaats Het Lab van De Berenkuil, waar artistiek leider Dennis Meijer uitstekend werk doet, maar met zijn budget van 162.100 euro per jaar (en dat is subsidie van provincie, gemeente én het Fonds voor de Podiumkunsten) nauwelijks iets structureels kan uitrichten. Daarnaast is de doelstelling van beide instellingen verschillend: BRONKS is een productiehuis dat risico's neemt, De Berenkuil is een werkplaats waarbinnen geëxperimenteerd kan worden, maar die niet in de eerste plaats een producerende functie heeft. In Nederland is er dus geen productiehuis voor de jeugd, in Vlaanderen zijn er zelfs twee, naast BRONKS ook Het Paleis, met een nog veel groter budget van 1.313.835 euro. Geen wonder dat de Vlamingen er met de prijzen vandoor gaan: jury's houden van wilde, risicovolle producties.

Maar er is meer. De structuur van het Nederlandse jeugdtheaterbestel werkt conservatisme in de hand. Jeugdtheatergezelschappen zijn verplicht een vastgesteld aantal schoolvoorstellingen per jaar te spelen en scholen waarderen theater zeer, mits het in de daarvoor geplande tijd kan en past in de plaatselijke gymzaal. Wil een gezelschap het anders, dan kost dat geld, veel geld. Zo gaat eerdergenoemde theatermaker Lotte van den Berg bij Artemis een project doen dat **Het Blauwe Uur** heet en ook daadwerkelijk op het blauwe uur, namelijk om vijf uur 's ochtends, gespeeld gaat worden. Drie weken lang wordt het stuk in de straten van Roosendaal opgevoerd. Zo'n constructie is met de huidige jeugdtheaterstructuur vragen om moeilijkheden. Het is logistiek al lastig voor scholen om ouders, kinderen én docenten op zo'n nachtelijk tijdstip naar een bus te dirigeren, maar ook de schouwburg in Roosendaal, waarmee Artemis samenwerkt, vraagt een hoge prijs voor dit lastige project dat relatief lang op één plek blijft. Hierdoor ziet het eruit dat **Het Blauwe Uur** buitensporig duur wordt en een jonge maker die een gevestigd gezelschap zover krijgt dat geld op tafel te leggen, moet dus wel erg in de smaak vallen en passen binnen de lijn van dat gezelschap. Eventuele radicale vernieuwers van het jeugdtheater krijgen op deze manier geen kans.

Ook theaterprogrammeurs bemoeien zich met jeugdtheaterplannen. Zij willen graag dat een voorstelling zich op woensdag- of zondagmiddag afspeelt, want dat zijn nu eenmaal de vastgelegde kinderuurtjes die het volwassenenaanbod zo min mogelijk in de weg zitten. Omdat er dus gemiddeld maar twee dagen per week beschikbaar zijn, klaagt men van 'overaanbod'. Bovendien zien de programmeurs het liefst een titel die 'herkenbaar' is, want dat trekt mensen. Op een **Assepoester** of

De gevestigde jeugdtheatermakers zitten weggedoken in hun eigen theaters en veel jong en wilds is er niet in jeugdtheaterland

De jeugdtheaterprijzen die bedoeld zijn voor de indrukwekkendste of belangwekkendste Nederlandstalige voorstelling van het seizoen, gaan al enige jaren naar de Vlamingen

een *Drie Musketers* komt publiek af, maar niet op een stuk met een onbekende titel als *De man met het ijzeren masker*.

Denken met je lichaam

Als je op dit niveau bent beland, ben je al flink gevorderd en wordt het tijd voor de volgende stap: denken met je lichaam. In de inleiding las je dat een goed idee voortkomt uit een creatief tennisspel tussen elektrische schokjes in je hersenen. Het is nu een goed moment om dat idee los te laten en je niet te veel te richten op de hersenen. Die hersenen gebruik je al genoeg en zijn toch altijd wel bezig. Maar heb je wel eens geprobeerd om te denken met je knieën, je oksel of je linkeroroletje? Denk je dat je dat nog nooit overkomen is? Als je gekieteld wordt, schiet je direct in de lach. Niet alleen je hersenen, maar je hele lichaam reageert direct. Ideeën schuilen in ieder lichaamsdeel, dus hoe vreemder je je beweegt, hoe meer ideeën er loskomen. (Fragment uit 'Een cursus om bij weg te dromen', educatief onderdeel bij *De 5e kamer* van theatergezelschap Max.)

En dan het educatieve pakket. Als het even kan moet een jeugdtheatervoorstelling vergezeld gaan van een educatief pakket en bij voorkeur wordt dat pakket verzorgd door de theatermakers zelf. Maar als ze dat niet willen of er de tijd niet voor hebben, dan maakt de juf of meester wel 'iets leuks'. Een actrice vertelde een keer dat ze tijdens het spelen verbaasd was over het enorme geritsel uit het publiek. Na afloop bleek dat de meester de kinderen een vragenformulier over het stuk had meegegeven en het beste moment om vragen te beantwoorden is natuurlijk tijdens de voorstelling zelf, zo hadden de kinderen bedacht.

Het is dus niet gek dat theatermaakster Silvia Andringa zich boos maakt over dergelijke zelfwerkzaamheid. 'Dat moet je eens flikken bij een regisseur die werkt voor bijvoorbeeld Toneelgroep Amsterdam of het Nationale Toneel.' In de jeugdtheaterlezing 2001 die Andringa uitsprak in het kader van Het Theaterfestival en die in *Uitgelicht* is terug te vinden, bindt ze de strijd aan met de almaar groeiende macht van cultuureducatie. Andringa wil dat goedbedoelende educatief medewerkers met hun klauwtjes van haar voorstelling afblijven en vindt dat er iets gedaan moet worden aan die steeds verstikkender verbintenis tussen kunsteducatie en kunst zelf. **'Ik leer kinderen niets over kunst; ik kan ze alleen maar laten ervaren waar ik mee bezig ben.'** Andringa heeft gelijk. De doelstellingen van kunst en educatie zijn fundamenteel verschillend, met hoeveel zorg je ze ook samenbrengt.

Bezorgde ouders en andere betrokkenen stellen nog andere eisen aan het jeugdtheater. Die willen weten of een voorstelling met een dronken vader en een egocentrische moeder wel geschikt is voor het jonge kind. Die vragen zich af of een stuk over een nazi en een joodse psychiater geen slechte invloed heeft op jongeren. Die lijken dikwijls te denken dat kinderen en jongeren in een andere wereld leven. 'Snappen ze dat wel?' is een veelgehoorde tegenwerping bij een te complex geacht verhaal. Maar moeten kinderen alles precies zo snappen als ouderen dat doen? zou de tegenvraag kunnen zijn. En is een voorstelling pas geslaagd als de kinderen het verhaal kunnen navertellen? Als ze de al dan niet expliciete boodschap over vriendschap, liefde of boosheid begrepen hebben? Of als ze kunnen bewijzen dat ze voldoende genoten hebben?

In het frame van een oude, verroeste carrousel staat een jongen die net zijn vader en moeder

heeft vermoord. Zijn zusje, met wie hij regelmatig seks heeft, heeft hem daarbij geholpen. Om het karwei af te maken steken ze het huis in de fik en dan gaan ze ervandoor, als Natural Born Killers.

(Persoonlijke indruk van *Brandkoorts* van Theatergezelschap Huis aan de Amstel).

Het meest bezorgd over het welzijn van het jeugdtheater is uiteindelijk de theaterwereld zelf. Het lijkt wel of men nog steeds twijfelt aan het eigen bestaansrecht. Natuurlijk is de positie van het jeugdtheater nog lang niet zo stevig als die van bijvoorbeeld de jeugdliteratuur. Maar een dergelijke ongelijkheid geldt ook voor volwassenentheater versus volwassenenliteratuur en zou kunnen voortkomen uit het per definitie vluchtiger karakter van theater. Hoe dan ook, de onzekerheid blijft. Een tekenend voorbeeld is dat artistiek leider van het Lab van De Berenkuil, Dennis Meijer, onlangs op eigen initiatief een vraag aan een interview voor *TM* toevoegde, waarin hij opwerpt of er eigenlijk wel een aparte werkplaats voor jeugdtheater nodig is. Die vraag beantwoordde hij overigens bevestigend.

Doffe glans Is het allemaal dan écht zo erg? Heb ik als theatercriticus ten onrechte blijde verhalen geschreven en denk ik ten onrechte dat een redelijk seizoen niet het beginpunt hoeft te zijn van een depressie?

Ik kan me voorstellen dat het voor een regisseur op een gegeven moment moeilijk wordt nog iets nieuws te verzinnen, zeker als hij al langere tijd met zijn carrière bezig is. Hoe maak je de tiende productie voor een publiek van vierjarigen, waar haal je de inspiratie vandaan? Regisseur Matthijs Rümke noemt dat als een van zijn redenen om het jeugdtheater de rug toe te keren. Een ander heikel punt is dat het publiek je oeuvre niet volgt. De jeugd is maar zo kort jong immers, en daarna zo lang volwassen. Dat geeft makers van volwassenentheater een aantoonbare voor-sprong in het opbouwen van een publieksband. Bovendien herkennen kinderen subtiele verwijzingen naar een Picasso of Shakespeare niet, wat op den duur frustrerend kan zijn.

Toch bestonden alle bovengenoemde obstakels acht jaar geleden ook al, toen het jeugdtheater zo bloeide. Zijn de makers nu moe? Is het tijd om plaats te maken voor een nieuwe generatie? Maar die is er nauwelijks en dat heeft een reden. Ten eerste **willen jonge makers zich doen gelden en dan koop je weinig voor de bewondering van peuters.** Ten tweede is jeugdtheater lang niet eenvoudig. Iedere keer moet een theatermaker binnen alle beperkingen, inhoudelijk, financieel, theatertechnisch, educatief, de ruimte zoeken om tóch de voorstelling te maken die hem of haar voor ogen staat. Dat vergt een enorme toewijding en energie. Precies die toewijding heeft ervoor gezorgd dat Nederlandse makers het genre jeugdtheater destijds een nieuw elan gaven. En nog steeds worden in het jeugdtheater regelmatig de mooiste en meest bijzondere uitvindingen gedaan, zoals ik heb willen aantonen door fragmenten van recente voorstellingen toe te voegen. Dat de glans in vergelijking met acht jaar terug dof lijkt geworden, komt waarschijnlijk niet alleen door de makers, maar ook door de professionele toeschouwers, die vaak al jaren meelopen. Die zijn snel geneigd te denken: 'Daar hebben we weer een stuk van regisseur Liesbeth Coltof', of 'weer een Ad de Bont'. Een kijkmoetheid waar kinderen geen last van hebben. Laat iedere theatermaker, iedere kunstenaar en iedere professionele kunstrijker bij

Jonge makers willen zich doen gelden en dan koop je weinig voor de bewondering van peuters

'Ik leer kinderen niets over kunst; ik kan ze alleen maar laten ervaren waar ik mee bezig ben'

**De meeste jeugd-
theatermakers zijn
huiverig het comfortabele
zadel waarop ze al jaren
voortdraven, te verruilen
voor een wilde galop op
een nieuw paard**

zichzelf te rade gaan om te zien of het werk dat hij of zij creëert nog wel vervuld is van de hartstocht en de noodzaak waar het allemaal mee begon en laat iedereen zijn of haar conclusies trekken als het oude vuur getemperd blijkt. Dat is al een stuk nuttiger dan steeds maar weer over een crisis praten.

Vlaanderen heeft geprofiteerd van de vernieuwing in Nederland acht jaar geleden en gaat nu aan kop met experimenten. Nederland zou op zijn beurt van het bruisen bij de zuiderburen moeten profiteren; dan komt het vanzelf weer aan de beurt.

Wat financiën en subsidiestructuur betreft: het ziet er nu naar uit dat het Rijk niet met extra geld over de brug komt. Dat zou een ramp zijn, maar misschien kan van de nood een deugd worden gemaakt door bijvoorbeeld fusies van gezelschappen. Het samengaan van bedrijven is meestal geen pretje, onder meer omdat mensen niet graag veranderen. Maar juist kunstenaars zouden niet bang moeten zijn voor het creëren van nieuwe mogelijkheden. Een groter gezelschap waarin het geld van twee kleinere samenvloeit, heeft meer armslag.

Een blik op het volwassenentheater brengt misschien ook een ander perspectief. Wellicht kan de directeur van Toneelgroep Amsterdam, Ivo van Hove, worden verleid de leiding van Artemis op zich te nemen, dat zou nog eens indruk maken. Zoek voor het educatieve probleem eens de onderlinge solidariteit op en negeer massaal de eisen die scholen aan de jeugdvoorstellingen trachten op te leggen.

Maar misschien is de grootste crisis in het jeugdtheater dat de meeste makers de problemen wel zien, maar huiverig zijn het comfortabele zadel waarop ze al jaren voortdraven, te verruilen voor een wilde galop op een nieuw paard. Toch is dat altijd beter dan langzaam weg te kwijnen en uiteindelijk opgeslokt te worden door een conservatief systeem.

Op het grote podium zijn mannen aan het vechten, pef, pof, tjoink! klinkt het, met indrukwekkende tekenfilmgeluiden. Het zijn stoere musketiers, ridders die niet alleen over hun heldendaden vertellen, maar ze ook tonen in deze grote zaalvoorstelling voor kinderen. Beide armen van een blond jongetje op de derde rij vechten mee met het wapengekletter. Zijn ogen stralen bij het zien van de wilde uithalen en het moeiteloos pareren van de stoten. Hij heeft natuurlijk allang ontdekt dat er helemaal geen wapens zijn, dat het gevecht ontstaat door de knappe samenwerking tussen geluidsband en verbeelding. Maar dat maakt hem niets uit. 'Mam, dit was de mooiste voorstelling van mijn hele leven', verzucht hij na afloop.

(Persoonlijke indruk uit *De Drie Muskietiers* van Theatergezelschap Artemis)

Jowi Schmitz is freelance theaterjournalist.
Ze werkt onder meer als (jeugd)theaterrecensent
bij *NRC Handelsblad* en als redacteur bij *TM*.

Literatuur

Boonstra, B., D. Meyer en B. Spoelstra (red.) (2002)
Uitgelicht. Nederlands jeugdtheater anno 2002.
Amsterdam: International Theatre & Film Books.

